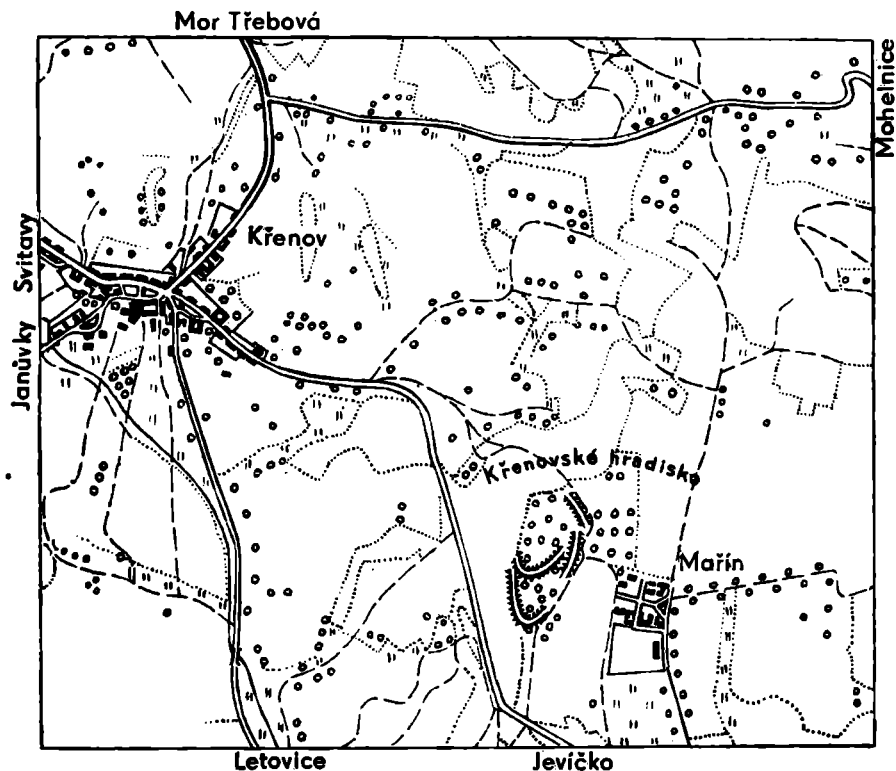

BORIS NOVOTNÝ
Archeologický ústav ČSAV, Brno

STAROSLOVANSKÉ VÝŠINNÉ HRADISKO MAŘÍN U KŘENOVA NA SVITAVSKU

Severozápadně od malé osady Mařín na katastrálním území Zadního Arnoštova (okres Svitavy) a nedaleko obce Křenova se na severním konci táhlého hřbetu Zadní hory v Třebovském Mezihoří rozkládá na ploše 20 ha rozsáhlé hradištní opevnění. (Obr. 1, 3.) Jeho vnitřní areál nepravidelně vejčitého tvaru

Obr. 1. Výsek ze speciální mapy 1 : 25.000 s částečně naznačenou situací hradiška Mařín u Křenova.

se širším čelem obráceným k severovýchodu leží na náhorní rovině s nejvyšší nadmořskou výškou 571 m. (Tab. XXI.) Severozápadní stěna valu vnitřního opevnění sleduje okraj srázného úbočí. Delší osa jádra měří v delší ose 330 m, v největší šíři 210 m. Přibližně v polovině šířky čela vnitřního areálu se připíná mohutný val vnějšího předhradního území. (Tab. XXII.) Ten klesá nejprve v délce 270 m k severozápadu po prudkém úbočí, pak se ve směru k jihozápadu tupouhle lomí (v délce 200 m). V místech nejvíce na západ vysunutého předhradí se val opět lomí a opět stoupá po vrstevnici úbočí nejprve od severozápadu k jihovýchodu. Pak se obloukem stáčí ve směru k jihu a vystupuje opět na náhorní rovinu a při tom v jednom místě těsně míjí val vnitřního opevnění. (Tab. XXIII.) Tato strana vnějšího valu měří ve své délce 412 m. V nejjihnější části se opevnění obloukem ohýbá nejprve od jihu k jihovýchodu a poté k severovýchodu (délka 175 m). Tam, kde se předhradní val připojuje opět k ústřednímu areálu, tvoří lom k severozápadu (v délce asi 20 m) tak, aby se na něj pravouhle napojil. V těchto místech byl také hlavní vchod, brána jak do ústředního, tak předhradního areálu. Ta byla zřejmě vysunuta jako blok před líc hradby v podobě asi dvojitě chodbovité propustě, chráněné ještě zvenčí ukončením předhradního opevnění, tedy dalším dvojitým vchodem. V těchto místech je část vnitřního valu v délce asi 45 m odkopáním porušena. Podle zjištění v terénu byly původně oba pásy opevnění chráněny zevně příkopem, které během doby z větší části byly splachy zaneseny nebo rozorány. Nejdelší osa hradiska s předhradím měří ve směru SV k JZ 470 m a ve směru od SZ k JV asi 452 m. Pozůstatek opevnění, valy jsou ještě dnes někde 3 m, jinde až 5 m vysoké. Pod svážnou částí předhradí ve tvaru nepravidelného obdélníka vede nyní silnice z Jevíčka do Svitav, nebo přes blízký Křenov do Moravské Třebové. V poškozených místech koruny valu lze pozorovat kusy vypálené hlíny, vzniklé patrně jako druhotný jev při zániku dřevěné palisády.

Při výstavbě valů, jak již pozoroval I. L. Červinka,¹ který také hradisko popsal, bylo použito velkého množství kamene. H. Weinelt² viděl v narušeném valu opět kusy silných, údajně zuhelnatělých trámů, které jsou bezpochyby součástí bez zásahu ohně zteřelé vnitřní dřevěné konstrukce. Podle Červinkova záznamu nalezl také K. Snětina na valu střepy hradištní keramiky a rovněž prý tam byly vyorané zbraně, které se však nedochovaly.³ Němečtí výzkumníci objevovali při příležitostných nálezech střepy slovanské keramiky, které byly uloženy v muzeích v Moravské Třebové a v Jevíčku.⁴ Zřejmě však brzy zjistili, že Mařín je velké slovanské hradisko. Tak ku příkladu E. Benninger⁵ sděluje H. Freisingovi, že L. Heger se zřejmě mylně domnívá, že toto opevnění náleží germánské době. H. Freising⁶ se rovněž zmiňuje o nálezu střepu na kruhu vyráběné nádoby nalezeném uvnitř opevnění, který datoval do 10. až 11. století. Pro případný budoucí průzkum by rovněž mohlo být pozoruhodným zjištění K. Schirmeisena,⁷ že kostrové hroby údajně bez nálezů, které měly být zjištěny

¹ Slované na Moravě a říše Velkomoravská, Brno 1928, s. 135.

² Grundriss der Schönhengster Burgenkunde. Mittheil. zur Volks- u. Heimatkunde d. Schönhengster Landes, 1937.

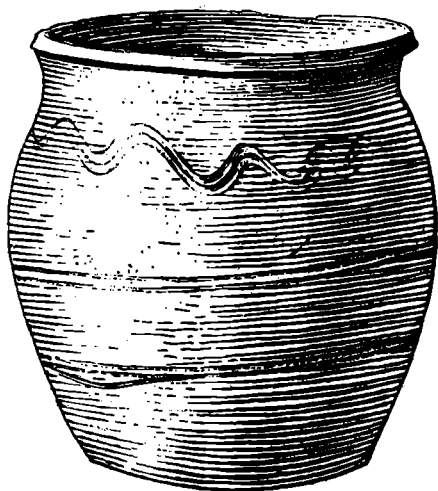
³ Slované na Moravě . . . I. c.

⁴ Keramika zde publikovaná pochází částečně z těchto sběrů.

⁵ Archiv H. Freisinga, AÚ ČSAV, pob. v Brně. Lokalita Mařín.

⁶ Neue Funde aus dem Ostsudetenland. NfDV 16, 1940, s. 24.

⁷ NfDV 5, 1929, s. 43.

Obr. 2. Středohradištní nádoba z nálezů v Jevíčku (podle nálezové zprávy).

východně od obce Křenova pod mařínským hradištěm, náležely slovanskému osídlení. Týž autor se zmiňuje rovněž o dalších nálezích pocházejících z mařínského hradiště, jako o zuhelnatělých kolících, dále o kopí, tříhroté sekerce(?) a kladivu s knoflíkem. Zejména na základě starších nálezů keramiky usoudil rovněž H. Weinelt⁸ v roce 1937, že rozsáhlý komplex hradiska je slovanským objektem.

Na rovinaté ploše vnitřního areálu a jižní části předhradí byl založen ovocný sad. Jámy pro stromy byly pro kamenitost podloží vystřelovány dynamitovými patronami a tím byl silně narušen povrch rovinaté části hradiska. V době ohrožení jsem provedl jeho předběžný průzkum a povrchový sběr zlomků keramiky. Protože stále hrozila možnost dalšího narušení valů orbou bylo zajištěno detailní zaměření valů a vrstevnicové zmapování této památky.⁹ (Příloha — obr. 3.)

Okrajové zlomky keramiky nalezené na mařínském hradišku se vyznačují jednoduše vyhnutým ústím se zaobleně hraněným okrajem. Zbytky starobylé keramiky jsou vyzdobeny stříškovitými vrypy rytými pětinasobným hřebínkem, rámované se shora i zdola vícenasobnou nepravidelnou horizontálou. (Tab. XXIV:7.) Vedle dalších výzdobných prvků, jako vícenasobných nepravidelných vlnovek se vyskytují také hřebínkovým nástrojem vypíchané vrypy jednou nakloněné zprava do leva, podruhé z leva do prava (tab. XXIV:4). Další skupinu tvoří zlomky nádob s pravouhle nebo tupouhle vytaženým ústím, s hraněným okrajem a výzdobou jednoduchých horizontál, mezi nimiž je jednoduchá vlnovka. Jiné střepy se vyznačují opět okrasou jednoduchých vlnovek, střídajících se s rytými horizontálami (tab. XXV:10,11). Mezi rýhami bývá

⁸ Grundriss . . . l. c.

⁹ Výškopisný plán hradiska u Mařína v měřítku 1:2000 se soupisem seznamu souřadnic, výšek stanovisk a náčrtem polohy polygonových bodů provedl Ústav geodesie a kartografie v Pardubicích, středisko geodesie v Moravské Třebové.

uinistěna také řada obloučků jednoduchých nebo vícenásobných, obrácených nahoru i dolů (tab. XXV:3,5). Další zlomky pocházejí z nádob obtáčených tenkou rýhou a vlnovkou s velkými výkyvy, šikmými vrypy atp. (tab. XXVI:7, XXVII:5,6, XXV:1). Tyto tvary jsou zřejmě odvozeny z keramiky blučinského typu. Jedna nádoba, z níž se dochoval střep, měla plastickou, šikmo přesekávanou lištu a pod ní vícenásobnou vlnovku (tab. XXVI:6). Z jiných nálezů dlužno jmenovat jednoduché přesleny a nůž s trnem (tab. XXVII:3,9,12). Podle dosavadního typologického hodnocení staroslovanské keramiky, zejména možno-li je srovnávat s nálezem slovanské nádoby z blízkého Jevička,¹⁰ (obr. 2), náleží nejvíce keramických zlomků 9. století a některé případně ještě předcházejícímu 8. století. V Jevičku byly při stavbě mostu nalezeny dvě typické slovanské železné sekery, jedna úzká, dlouhá 25 cm, druhá širočina (d 14 cm, v 11 cm).¹¹ Z dalších významnějších slovanských nálezů z Malé Hané je dále možno upozornit na sklad železných srpů, který byl vykopán v poleze „Na paďkách“ v Kninicích u Boskovic (o. Blansko).¹²

Pokud se týče mařinského opevnění, teprve případný výzkum by mohl zjistit, zda se v některém místě tohoto rozlehlého areálu dochovala nějaká koncentrace osídlení. Zahloubené zbytky chat by se mohly rovněž nalézat v těsné blízkosti vnitřní strany valového opevnění. Pozoruhodným přínosem pro poznání složitějšího typu brány by byl její výzkum.¹³ Vzhledem asi částečně upomínala (bez připojení vnějšího valu) na rekonstrukci mladší klučovské brány. Při povrchovém sběru byly rovněž zjištěny zlomky keramiky z 12. případně 13. století. Tyto pozůstatky však bude nutno zřejmě spojit s druhotným osídlením na již zaniklém hradisku. Podle typu rozlehlého dvoudílného areálu a zejména na základě převažujících nálezů i toto opevnění, tak jako některá jiná, nelze přisuzovat době Břetislavově a případně je považovat za nejmladší staroslovanské hradisko u nás, jak se ku příkladu domníval I. L. Červinka¹⁴ (jeho existenci se také pokoušel spojit s předpokládaným Jevičgradem). Část opevnění u Mařína je na starých katastrálních mapách označena jako „Burgstadt“. Jindy jsou uváděny rovněž názvy jako „Švédské šance“, „Šance“, „Mariendorfer Schanzen“ atp. V. Richter¹⁵ uvažuje o případném jméně zaniklého opevnění ve spojitosti se starým názvem lesa „Braunerwalde“, i když připouští, že toto spojení není bezpečné, neboť okolí Křenova s křižovatkou důležitých stezek (hradiště leží u křižovatky cest z Jevička na Svitavy, z Letovic na Moravskou Třebovou, případně od Svitav na Mohelnici [obr. 1] a lze z něho za dobré viditelnosti přehlédnout celé táhlé údolí daleko za Lanškroun až ke Kladsku). S tímto staroslovanským hradiskem rovněž nelze spojit dvůr známý z historických pramenů 12. století Úsobrno (Úzobren), nebo v pramenech uváděný

¹⁰ Soudkovitá, na kruhu zhotovená nádoba s jednoduše vytaženým hraněným okrajem. Podhrdlí nese výzdobu nehluboce ryté vícenásobné vlnovky a dolní část dvě horizontální rýhy. Na dně je značka ve tvaru kruhového terče s osmi paprsky. — V 10 cm. Inv. č. 1376, n. 40. Muzeum Jevičko.

¹¹ Pravěk Malé Hané, Jevičko 1948, s. 22. Nález H. Freisinga, uloženo v Opavském muzeu. Vyobrazení sekerek z Jevička, nože a kopí z Mařína je na třetí tabulce.

¹² Podle J. Mackerleho, Pravěk Malé Hané... I. c. byl nález ve sbírce A. Ferulíka.

¹³ J. Kudrnáč, Klučov, Praha 1970, Obr. 22, s. 44.

¹⁴ Hradiště a Velehrady na Moravě, Uh. Hradiště 1948, s. 31.

¹⁵ Hraniční hvozd v okolí Mor. Třebovska, Čas. spol. přátel starožitností. LXIV, 1956, s. 141 a d., pozn. č. 100. V listině Přemysla Otakara z r. 1258 pro Jevičko; CDM V, str. 243, č. 29.

„Buzinc“, jak se domníval J. Mackerle.¹⁶ Podle dosavadních nálezů lze spíše soudit, že mohutné opevnění existovalo někdy od sklonku 8. a v průběhu 9. století ani ne jako knížecí hrad, ale spíše jako kmenové centrum. Plnilo svou funkci na křižovatce významných spojů v případě nebezpečí jako útočiště pro pastevecké a zemědělské obyvatelstvo (a jeho dobytek a koně) rozsidlené v širokém okolí Křenovského údolí a Malé Hané. V době Velkomoravské hrálo patrně také neméně významnou úlohu jako shromáždistiště a překladiště suroviny nebo lupy získané těžbou železné rudy, která se v okolí zřejmě již tehdy zpracovávala. Hojný výskyt předpokládaných železnorudných nalezišť může doložit skutečnost, že se ještě dnes těží ruda v blízké Rudné a západně od Moravské Třebové na kopci Hřebečově nebo u Nové Vsi pod Mladějovským vrchem. Zjišťovací výzkum by mohl přinést také více světla do případného druhotného osídlení ze 12. nebo 13. století, kdy tam mohlo vzniknout spíše druhotné centrum osídlení (snad opět ve spojitosti s těžbou železné rudy), využívající zbytků starého opevnění.

Předběžně lze srovnávat toto velké hradisko se způsobem výstavby podobných rozlehlých opevnění. Tak ku příkladu na počínající vrchovině ovládající Dyjsko-svratecký úval bylo vybudováno rovněž výšinné hradisko ve Znojmě-Hradišti, zkoumané za vedení F. Kalouska,¹⁷ které svou rozlohou dosahuje podobných rozměrů jako mařínské. Jeho zánik spadá podle předběžných zjištění¹⁸ někdy do doby okolo poloviny 10. století. Zatím co Znojenské hradiště bude mít asi blíže k slovanským opevněním v jižních Čechách nebo v Dolním Rakousku, bude bližší srovnání mařínského rozsáhlého centra spíše ku kmenovým opevněním, známým ze severovýchodních Čech. Tak R. Turek¹⁹ prozkoumal a popsal rozsáhlé hradisko v Prachovských skalách a upozorňuje, že v oblasti severovýchodních Čech existovala v 8. a 9. století mohutná hradiska, využívající velkých terenních bloků, jako ku příkladu Češov, Ostroměř a Kaly. Také popisované hradisko lze přiřadit k typům opevnění v podstatě eliptického tvaru (viz jeho ústřední areál) rozkládajících se na okrajích hor nebo náhorních rovin. Celkový ráz keramiky z mařínského hradiska, soudě podle nalezených zlomků, se do značné míry blíží nálezům nádob a střepů z hradiště a pohřebišť v Prachovských skalách (kupř. vícenásobná lomená klikatka mezi vícenásobnou horizontálou, nepravidelná vlnovka, šikmé hřebínkové vrypy atp.)²⁰ a obecněji také nálezům z výše uváděných severovýchodočeských hradišť. Podle výskytu zlomků keramiky blučinského typu však i toto centrum mělo zřejmě vztahy k prostředí velkých jihomoravských aglomerací.

Staroslovanské hradisko u Mařína leží v srdci Třebovského mezihoří na významné křižovatce cest. V této oblasti sídlil slovanský lid, který náležel buď přímo do svazku kmene východních Charvátů²¹ (altera Chrowati), nebo s nimi

¹⁶ Provincie Úsobrnská, Severní Morava, Vlastivědný sborník 1957/2, s. 23 a d.

¹⁷ Velkomoravské hradisko ve Znojmě-Hradišti na Moravě, SPFFBU E 6, 1961, s. 115.

¹⁸ B. Dostál, Velkomoravské Znojmsko ve světle archeologických nálezů, SPFFBU E 6, 1961, s. 115.

¹⁹ Čechy na úsvitě dějin, Praha 1963, s. 135.

²⁰ R. Turek, Prachovské skály na úsvitě dějin, Praha 1946, obr. 40, 48, 97, 98.

²¹ R. Turek, Die frühmittelalterliche Stämmegebiete in Böhmen, Praha 1957, s. 52, Karte 3. Autor zde uvažuje o východní hranici kmene vymezené u Kosmy smířovanými slavnickovskými hrady Kladskem a Litomyšlí. Zdá se však, že východocharvátská oikumena zasahovala až do oblasti Třebovského Mezihoří.

těsně sousedil. Mařín hrál také patrně důležitou úlohu v rámci prospektorské a rudné těžební činnosti Velkomoravského státu, podobnou té, jakou mělo významné hradisko Staré Zámky u Brna-Lišně na úpatí rudné oblasti Dražanské vrchoviny. K těmto otázkám by však bližší poznatky mohly být získány jedině orientačním zjišťovacím výzkumem.

ДРЕВНЕСЛАВЯНСКОЕ ГОРОДИЩЕ МАРЖИН НА ВОЗВЫШЕННОСТИ ПОД КРЖЕНОВОМ В РАЙОНЕ Г. СВИТАВЫ

Около поселка Маржин на кадастре Заднего Арноштова (район г. Свитавы) и неподалеку от села Крженов на хребте Задней Горы в т. наз. тржебовском Мезигоржи размещается на площади 20 га большое городище. Его внутренняя площадь имеет неправильную эллиптическую форму с более широкой стороной, направленной к северовостоку и находится на плато (571 м выше уровня моря). К северозападной (с крутым склоном) и к южной, находящейся на плато, сторонам, было пристроено внешнее укрепление, окружающее большой посад неправильной формы. В тех местах, где внешний вал соединялся с центральным укреплением, был главный вход — ворота. Они представляли собой, вероятно, сооружение, выдвинутое перед внешней частью крепостной стены с двойным пропускным ходом, защищенным перпендикулярно подходящим к нему концом внешнего вала, в котором также был двойной ход. В настоящее время планировка частично нарушена в результате уничтожения части вала.

В результате раскопок верхнего слоя местности и благодаря ранним находкам были собраны фрагменты керамики, аналогичные фрагментам керамики конца VIII—IX вв., найденным в больших городищах северовосточной Чехии (Чешов, Остромерж, Калы). Городище Маржин, расположенное на пересечении важных дорог из Евичка в Свитавы, из Летовиц в г. Моравска Тржебова и из Свитав в г. Могельнице, было в сущности по своему типу центром племени, выполнял функцию стратегического пункта и убежища в особенности в течение IX в. Но главной причиной его основания были, по всей вероятности, в изобилии встречающиеся в широких окрестностях месторождения железной руды (добываемой до сих пор). Городище играло тогда, видимо, также значительную роль в качестве склада и переправочного пункта сырья. Судя по положению укреплений и по находкам, население городища относилось к союзу племен восточных хорватов или находилось в тесном соседстве с ними. Но наличие фрагментов керамики блучинского типа свидетельствует о том, что жители городища имели, очевидно, отношение к южноморавским центрам подобно городищу Старые Замки под г. Брно-Лишень, расположенному у подножья Драганской возвышенности, богатой железной рудой.

DER ALTSLAWISCHE HÖHENBURGWALL MAŘÍN BEI KŘENOV (BEI SVITAVY)

Nordwestlich vom ehemaligen Gut Mařín (Mariendorf) im Kataster von Zadní Arnošov (Bez. Svitavy) und unweit der Gemeinde Křenov, erstreckt sich am nördlichen Ende des langgezogenen Bergrücken Zadní Hora (im Mühlbusch), auf einer Fläche von ca 20 ha eine ausgedehnte burgwallzeitliche Befestigung (Burgstadt). Ihr inneres Areal von unregelmässig ovoider Form (ca 330×210 m), mit der breiteren Stirn nach Nordost gerichtet, liegt auf einem Bergplateau (max. Höhe 571 m, über dem Meeresspiegel). Nordwestlich vom zentralen Areal erstreckt sich auf einem steilen Abhang ein Teil der Vorburg, deren äussere Befestigung auf das Bergplateau reicht und den zweiten Teil der Vorburgbefestigung von zungenförmiger Gestaltung bildet. Dort, wo der Vorburgwall an die Befestigung des zentralen Areales anschliesst, befand sich der Haupteingang — ein Tor. Bereits einige deutsche Heimatkundler stellten in der Zwischenkriegszeit nach Scherbenfunden fest, dass sich um einen slawischen Burgwall handelt^{7,8} andere wiederum bestritten seine Slawinität.

Durch die Anlegung eines Ostgartens wurde das innere Areal gefährdet; deshalb unternahm man eine detaillierte Vermessung der Wälle und fertigte einen Schichtlinienplan im Massstab 1:2000 an. Nach den gefundenen Scherben gehört der Grossteil der Bruchstücke dem 9. Jahr-

hundert an, einige reichen typologisch vielleicht noch in das vorangehende Jahrhundert. Bei Terrainbegehungen wurden ebenfalls Scherben aus dem 12. event. 13. Jahrhundert festgestellt.

Nach dem Typus des ausgedehnten zweiteiligen Areales und vor allem aufgrund der bisherigen Keramikfunde, kann die Befestigung nicht der Břetislav-Zeit zugeschrieben werden (11. Jahrhundert), wie dies zum Beispiel I. L. Červinka annahm;¹⁴ der Ursprung dieser mächtigen Fortifikation mit der Funktion eines Stammeszentrums kann in die Wende des 8. oder in die erste Hälfte des 9. Jahrhunderts, gelegt werden. Der Burgwall füllte seine Aufgabe als Refugium für die Bevölkerung aus der breiten Umgebung und offensichtlich auch als Sammel- und Umladeplatz für Eisenrohstoff oder — lupe, die durch den Eisenerzbergbau zutage kamen (noch heute wird hier Eisenerz gewonnen).

Der Burgwalltypus von Mařín hat die nächststehenden Analogien in den ausgedehnten Stammeszentren in Nordostböhmen, die nach R. Turek¹⁹⁻²¹ im 8. und 9. Jahrhundert existierten (z. B. Češov, Ostroměť, Kaly). Der Burgwal liegt auf der Kreuzung wichtiger Wege, die von Jevičko nach Svitavy, von Letovice nach Mor. Třebová und eventuell in Richtung von Svitavy nach Mohelnice führten. In diesem Raum lebte ein slawisches Volk, das entweder direkt dem Stammesverband der Ostkroaten (altera Chrowati) angehörte oder mit diesen in enger (unmittelbarer) Nachbarschaft lebte. Dieses Zentrum spielte offensichtlich eine wichtige Rolle im Rahmen der Prospektor — und Erzbautätigkeit des Grossmährischen Staates. Deshalb wäre hier eine breitere Grabung empfehlenswert.

